AU

Bergtäkt i Skär

Särskild arkeologisk utredning
Skär 1:6, Skee socken, Strömstads kommun

Oscar Ortman

Rapport 2007:83

Bohusläns museum

Bergtäkt i Skär
Oscar Ortman
Rapport 2007:83

Bergtäkt i Skär

Särskild arkeologisk utredning
Skär 1:6, Skee socken, Strömstads kommun

Bohusläns museum
Rapport 2007:83

ISSN 1650-3368

Författare Oscar Ortman

Layout, grafisk form och teknisk redigering Gabriella Kalmar

Omslagsbild Foto taget av Oscar Ortman. Fotot visar Skärs in- och utägor från söder. Gården Skär till vänster, den befintliga bergtäkten centralt i bildens bortre del. Utmarken med utredningsområdet i höger i bild, ovanför gården Bö.

Tryck TH tryck, Uddevalla 2007

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket medgivande 90.8012

Kartor godkända från sekretessynpunkt för spridning Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449

BOHUSLÄNS MUSEUM

Museigatan 1, Box 403, 451 19 Uddevalla

tel 0522-656500, fax 0522-656505

www.bohusmus.se

Innehåll

Sammanfattning 5
Bakgrund 5
Landskapsbild 5
Naturlandskap 5
Kulturlandskap 5
Fornlämningsmiljö 7
Historiskt källmaterial 8
Metod 11
Resultat 11
Resultat gentemot undersökningsplanen 14
Materialets potential 15
Slutsatser samt åtgärdsförslag 15
Referenser 16
Litteratur 16
Otryckta källor 16
Tekniska och administrativa uppgifter 17
Figurförteckning 18
Tabellförteckning 18
Bilagor 18

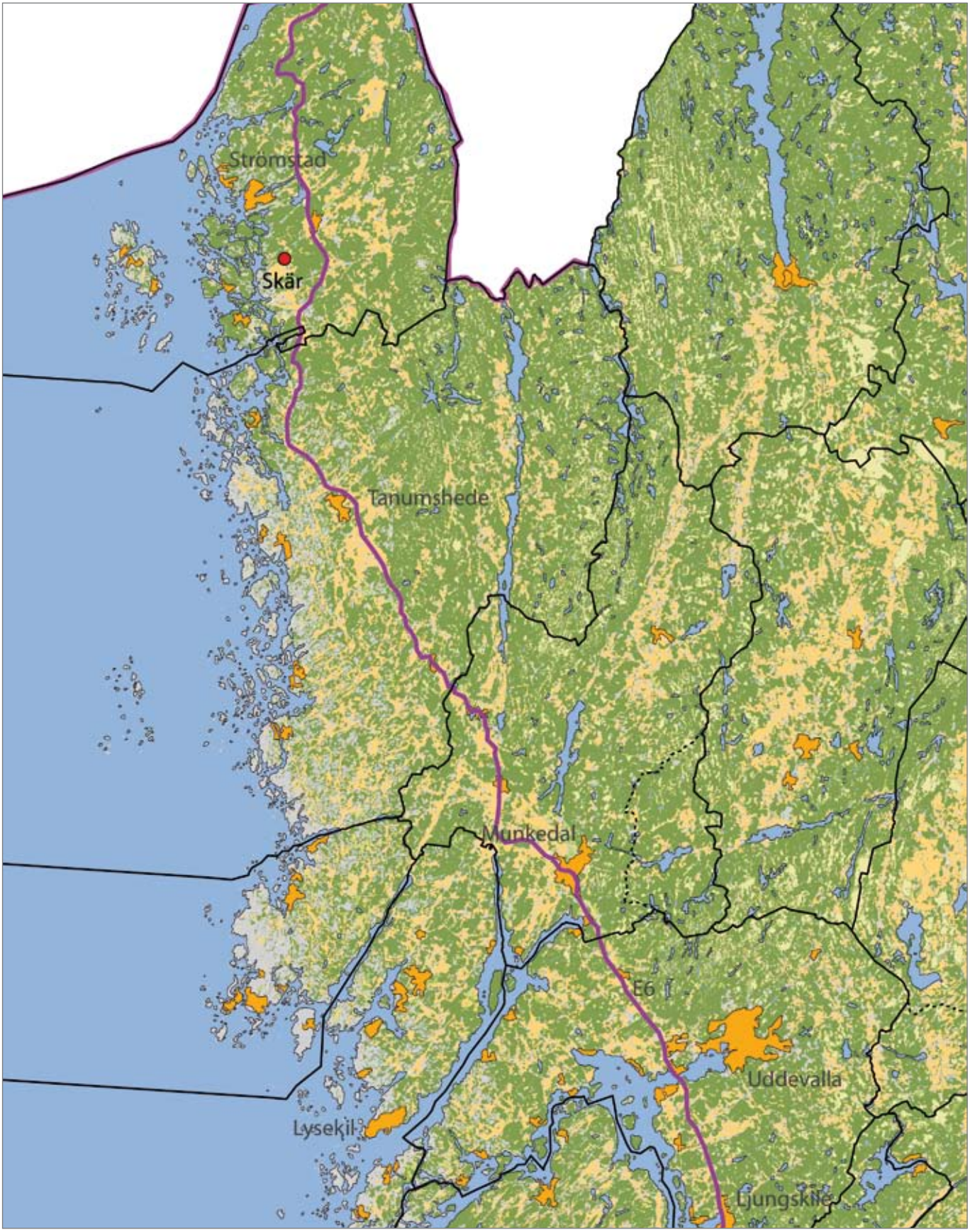

Figur 1. Utsnitt ur GSD-Röda kartan/Fastighetskartan med platsen för undersökningen markerad. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

Sammanfattning

Inför en planerad bergtäkt på fastigheten Skär 1:6, Skee socken, Strömstad kommun, utförde Bohusläns museum en arkeologisk utredning i maj 2007.

Vid utredningen dokumenterades spår av äldre stenhuggeriverksamhet. Sammanlagt tre brottytor, med tillhörande skrotstenshögar påträffades inom utredningsområdet. Ytterligare stentäkter kunde konstateras i anslutning till utredningsområdet. Produktion av storgatsten kunde identifieras i stenbrotten. Inga förhistoriska lämningar förutom enstaka slagen flinta påträffades inom utredningsområdet. Längs den tänkta tillfartsvägen fanns spår av omfattande grustäkter. Bohusläns museum bedömer att inga ytterligare antikvariska insatser är nödvändiga.

Bakgrund

Skanska Sverige AB har för avsikt att öppna en bergtäkt på fastigheten Skär 1:6, Skee socken, Strömstad kommun, Västra Götalands län. Inför exploateringen utförde Bohusläns museum en arkeologisk utredning i maj 2007. Utredningen utfördes i enlighet med Länsstyrelsens beslut dnr 431-6596-2007. Utredningen utfördes av Bohusläns museum. Oscar Ortman var projektledare.

Landskapsbild

Naturlandskap

Utredningsområdet ligger i högländ terräng knappt en kilometer innanför kusten. Naturmiljön domineras av kalberg. Täktens tänkta tillfartsväg planeras löpa i väst-östlig riktning, samma sträckning som en befintlig skogsväg. Denna väg löper genom barrskog på gränsen mellan mer lättdränerade slänter upp mot kalberget och sankare mark söder om utredningsområdet. Tillfartsvägen kommer också att utgöra täktområdets södra gräns. I söder tar Bös och Skärs inägomark vid. Öster om utredningsområdet ligger en större myr, ”Myrarna”.

Kulturlandskap

Området karakteriseras av den relativt omfattande stenbrottsaktivitet som pågått i utredningsområdet under 1900-talet. Förutom spår av stenhuggeri finns även spår av grustäkt i utredningsområdet. Utredningsområdet har i historisk tid utgjort Skärs utmark. Enligt *Ortnamn i Göteborgs och Bohuslän*

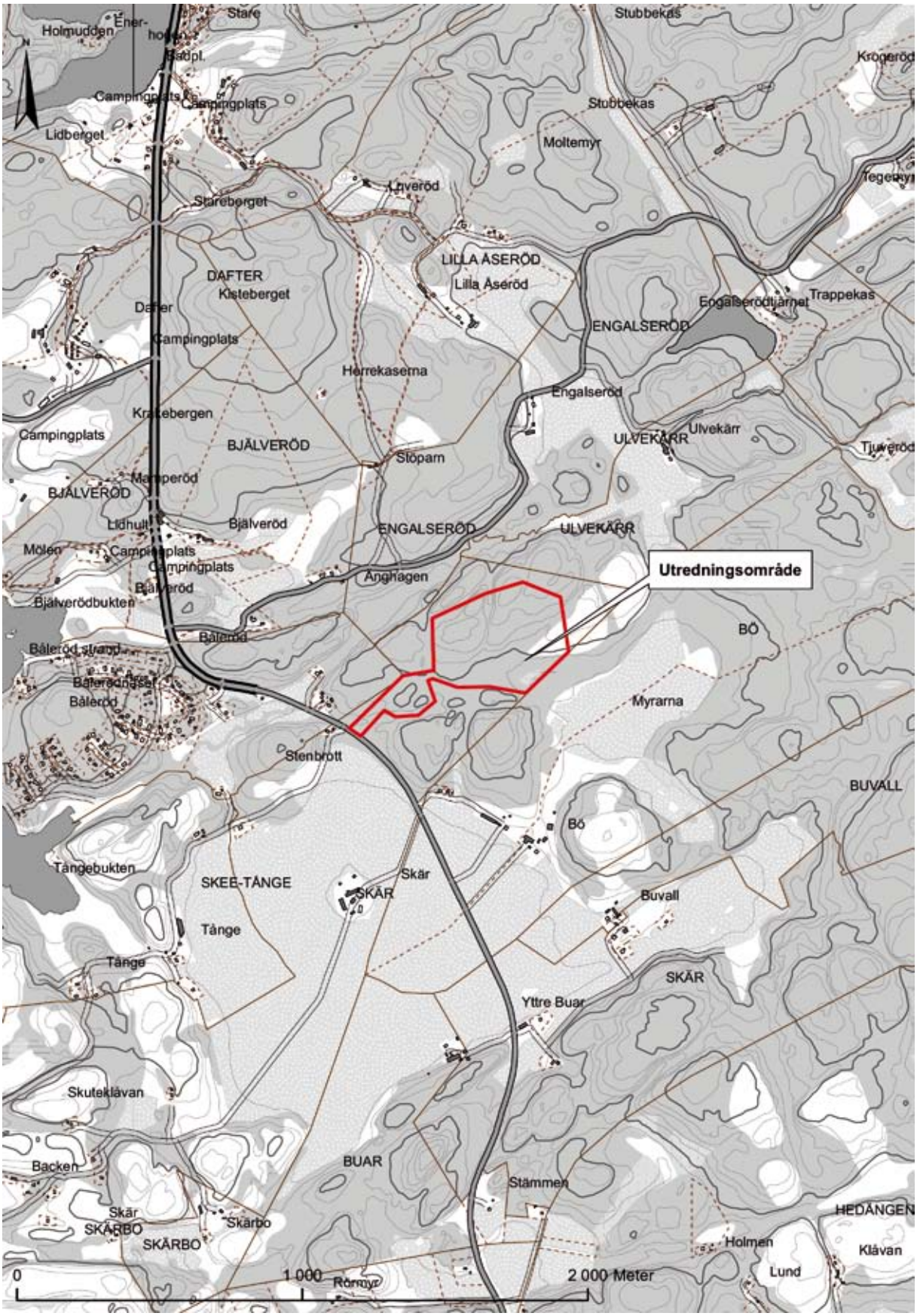

Figur 2. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan med platsen för undersökningen markerad. Skala 1:20 000. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

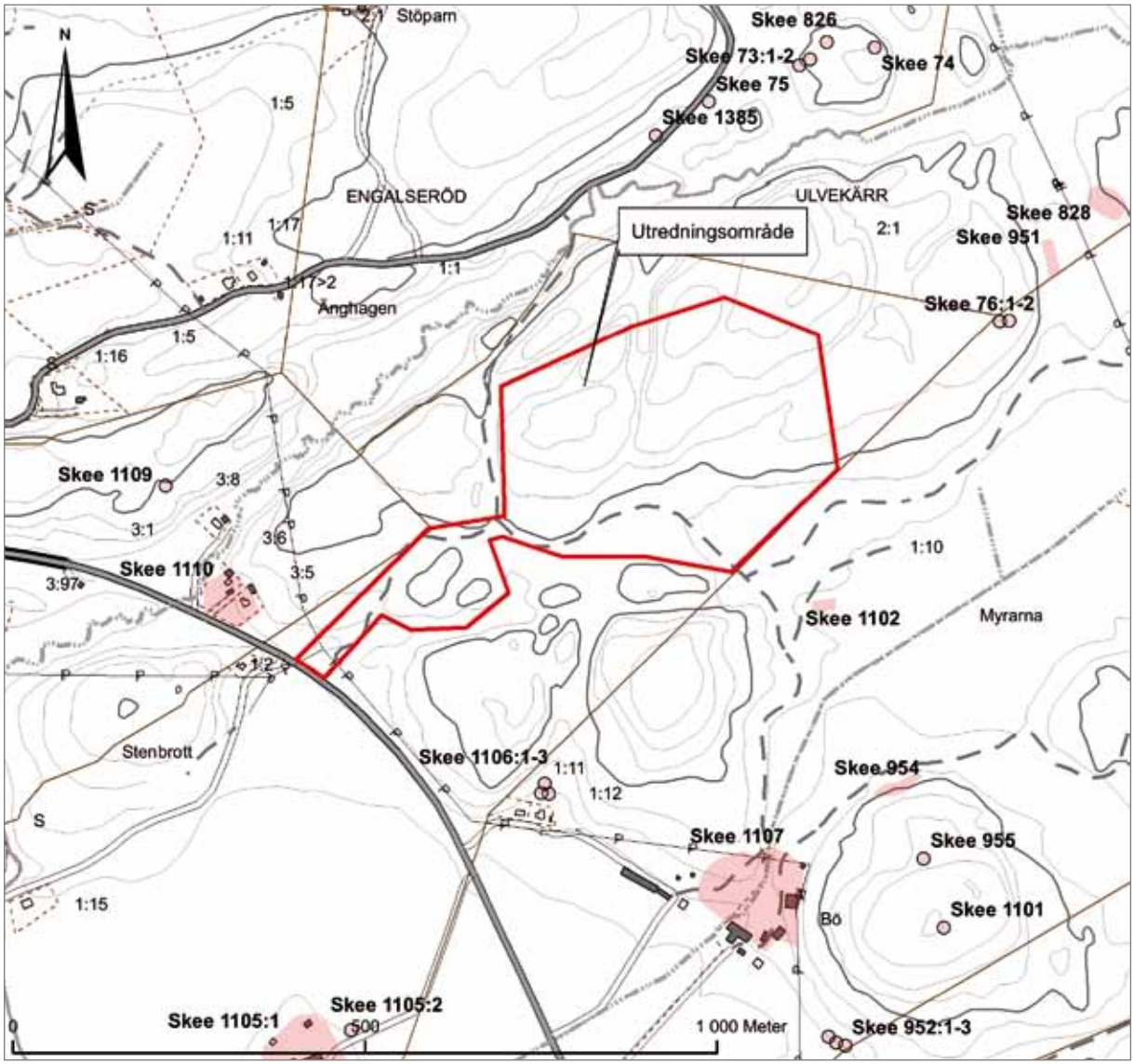

Figur 3. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 9077, med översikt över undersökningsområdet samt närliggande fornlämningar markerade. Skala 1:10 000. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

låg Skärs torp på utmarkerna sydväst om gården. I det nordöstra utmarksområdet fanns ingen torpbebyggelse (OGB 1943-44:80f).

Fornlämningsmiljö

På höjdryggarna runt det aktuella området finns ett flertal gravgrupper bestående av rösen och stensättningar (Skee 69, Skee 73, Skee 76). Även grupper av högar, eller högar och stensättningar finns i närheten av utredningsområdet. De ligger i övergången mellan berg och åkermarken (Skee 952, Skee 1106). I trakten finns även ett antal ensamliggande rösen, högar

Figur 4. Utmarken på Skär. Foto Oscar Ortman.

och stensättningar. Öster och söder om utredningsområdet finns ett antal kända boplatser i de sprickdalar och gipar som bryter upp höjdområdet öster om vägen mellan Strömstad och Vik (Skee 828, Skee 954, Skee 1102).

Historiskt källmaterial

Skär finns omnämnt redan 1339. Byn bestod av tre hemman varav ett var utsocknes och två skattehemman. I sin beskrivning av Bohuslän skriver Johannes Ödman att det legat ett kloster på Skär. Dessa uppgifter finns varken belagda i de norska diplomatierna eller i Biskop Eysteins jordebok. Den norske klosterhistorikern Lange menar att närheten till en kungsgård, närheten till landsvägen och det faktum att kyrkan ägde mark i Skär talar för att ett härbärge för resande kan ha funnits på Skär (Lange 1847:32).

Det finns inga arkeologiska indikationer på ett härbärge eller ett kloster. Till Skärs gårdstomt (Skee 1105) och gravgruppen (Skee 1106) på fastigheten Bö är en tradition om klostret knuten. Enligt denna skall munkarna ha haft sin begravningsplats vid gravgruppen, det skall också ha funnits en underjordisk gång till munkhärbärget, se beskrivningen till Skee 1106.

Den nuvarande manbyggnaden på Skär 1:6 restaurerades i början på 1990-talet. I samband med denna gjorde Bohusläns museum bedömningen att huset som var ombyggt på 1890-talet, mycket väl kunde ha uppförts på 1600-talet (Bohusläns museums topografiska arkiv).

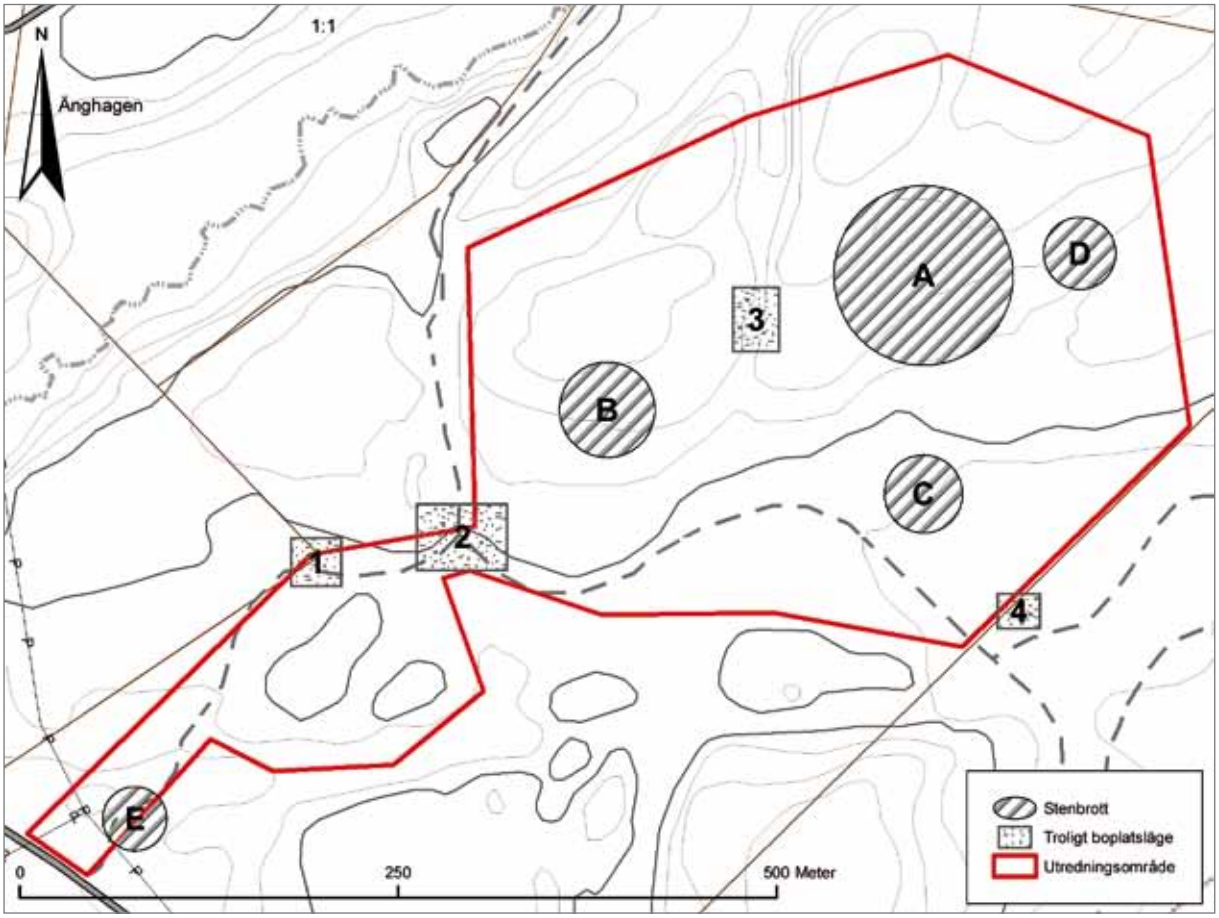

Figur 5. Översiktskarta över det undersökta området med de dokumenterade stenbrottsområdena och de utredda boplatsområdena markerade. Skala 1:5 000. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

Den geometriska avmätningen från 1694 visar hur de tre hemmanen ligger samlade på det nuvarande gårdsläget. Avmätningen visar också hur åkertegarna ligger samlade runt gårdsläget medan ängsmarken sträcker sig ner mot sjön. Fastigheten har i princip samma omfattning som idag. Den del av Skär 1:6 som ligger öster om vägen mellan Strömstad och Vik utgjordes 1694 av utmark. Inga markeringar eller noteringar finns i det historiska kartmaterialet.

Vad beträffar stenhuggeriverksamhet i norra Bohuslän så beskriver Danielsson och Norheim hur den första verksamheten etableras under 1870-talet för att sedan expandera fram till första världskriget (Danielsson & Norheim 2003:18). Stenindustrin kom sedan att följa de konjunkturer som krig och depression medförde fram till 1945. Efter andra världskriget stabiliserades konjunkturen igen och verksamheten kom åter att expandera fram till 1960-talet. Till skillnad från de tidiga stenbrotten kring till exempel Idefjorden så var stenbrotten i Skär beroende av förhållandevis långa transportvägar på land.

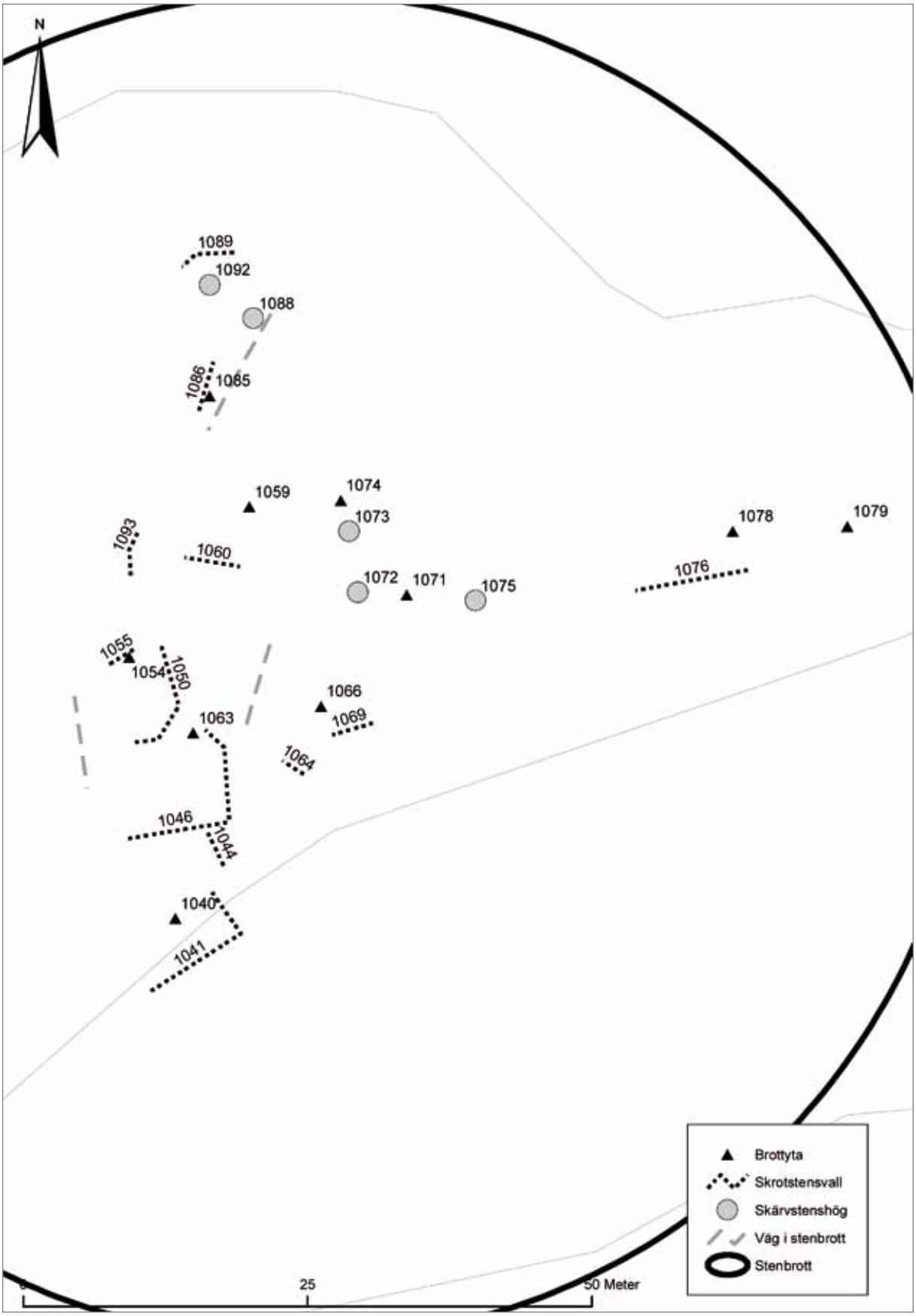

Figur 6. Detalj över område A. Skala 1:500. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

Figur 7. Stenbrott område A, brottyta med skrotstenshög i förgrunden. Foto från väster Oscar Ortman.

Metod

I ett första skede inventerades utredningsområdet för att kartlägga förekomsten av idag okända fornlämningar. I samband med inventeringen dokumenterades även stenhuggerilämningarna översiktligt. Ett andra och avslutande moment bestod av provgrops- och schaktgrävning.

Vid utredningen grävdes provgropar i fyra områden, 1–4, där vi utifrån topografi och den omgivande fornlämningsbilden misstänkte att det kunde finnas förhistoriska boplatser. I område 2 och 4 kompletterades provgroparna med sökschakt.

Resultat

Inga förhistoriska lämningar kunde konstateras inom utredningsområdet. Däremot fanns omfattande spår av stenhuggeriverksamhet.

Inom utredningsområdet fanns en större stenbrottsyta med sex arbetsytor med tillhörande skrotstensvallar och avfallshögar, område A, (figur 5 och 6). Stenbrottet ligger i en svag sydsluttning och man har tagit ut sten i två nivåer.

Här fanns också spår av tre arbetsvägar varav två var konstruerade av skrotstensblock. Blocken är brutna med kilhål och remmare.

Öster om yta A finns en mindre provyta område D. Även här rör det sig om en svag sydsluttning där man tagit sten i en nivå.

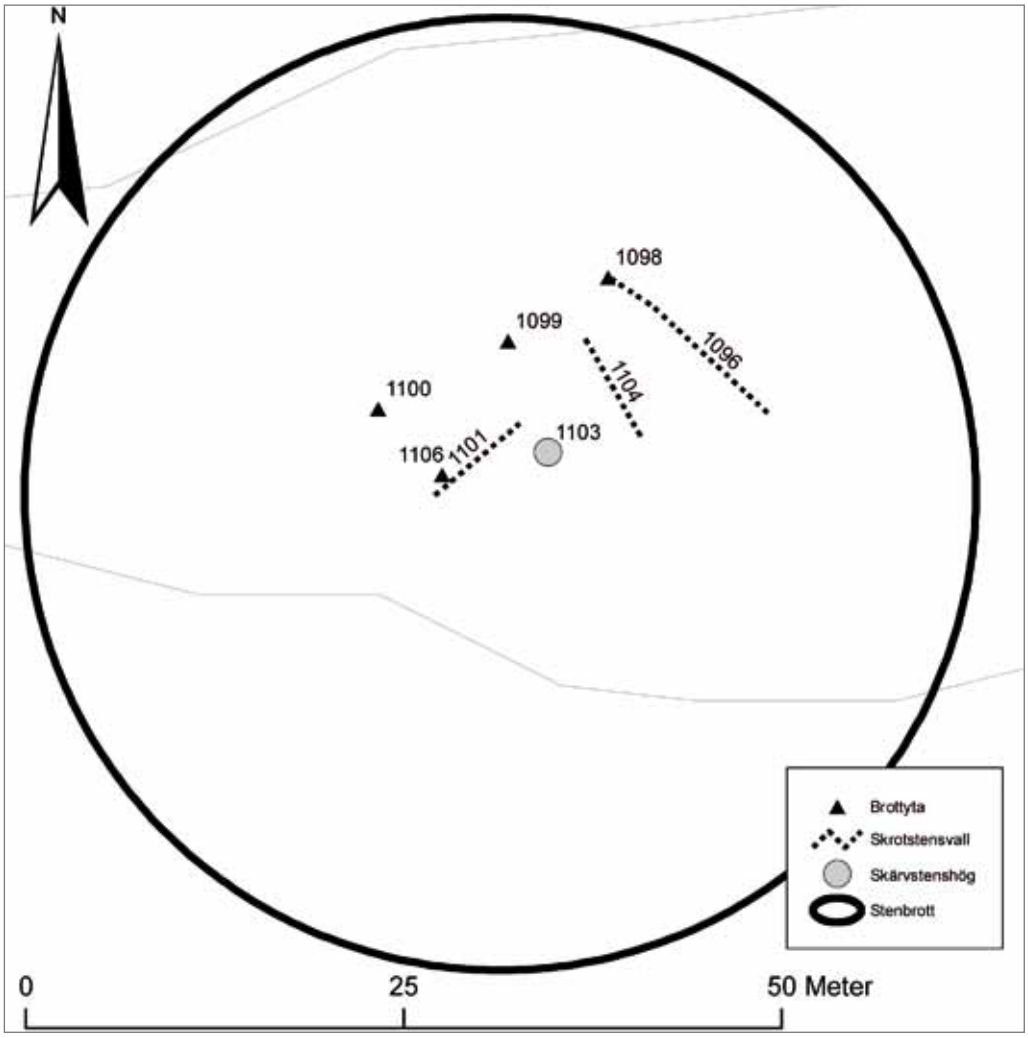

Figur 8. Detalj över område B. Skala 1:500. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

I utredningsområdets västra del finns ytterligare en större stenbrottsyta, område B, med två till tre identifierade slagplatser. Detta brott karakteriserades av förekomsten av en stor mängd fundament och större block. Även här fanns ämnen till storgatsten i skrotstenshögarna, område B, figur 5 och 6).

I utredningsområdets södra del påträffades en mindre brottyta, område C, med en slagplats, en tillfartsväg och en skrotstensvall. Cirka 30 meter sydväst om brottytan fanns en skrotstenshög bestående av stenavslag. Område C ligger direkt norr om en mindre sankmark.

Vid tillfartsvägen längst i väster mot vägen mellan Strömstad och Vik fanns en mindre yta, område E, där man tycks ha provat bergets kvalité. Ett tiotal 0,7–1,2 meter stora block hade brutits men ej flyttats från platsen.

I utredningsområdets närhet fanns ytterligare minst tre stenbrott, men dessa dokumenterades ej.

Figur 9. Stenbrott område A. Till vänster ses en brottyta med ett borrhål i lod, till höger ett borrhål från ovan. Foto Oscar Ortman.

Figur 10. Arbetsväg i stenbrott område A. Foto från norr Oscar Ortman.

Figur 11. Pelaren i område B Från väster. Foto Oscar Ortman.

Tre topografiskt intressanta områden avsöktes för att kontrollera förekomsten av eventuellt icke tidigare kända fornlämnigar:
Område 1 som låg i skogsmark utgjordes av en svag söderslänt ner mot sankmark. Här grävdes fyra provgropar för hand och fem sökschakt med maskin.

Område 2 låg också det i skogsmark nedanför en mindre bergsklack. Här grävdes fyra provgropar.

Område 3 utgjordes av en trång, skogsbevuxen, gip som sträckte sig från söder upp i utredningsområdets dominerande bergsparti. Här grävdes fem grovgropar.

Område 4, ett sadelläge, ligger mellan ett större uppodlat myrområde söder om utredningsområdet och ett mindre våtmarksområde i utredningsområdets södra del. Här grävdes tre schakt med maskin.

Sökandet efter förhistorisk aktivitet inom utredningsområdet resulterade endast i enstaka fynd av slagen flinta och bergart påträffades i de fyra utredningsgrävda områdena.

Resultat gentemot undersökningsplanen

Stenbrottsverksamheten visade sig vara mer omfattande än vad som antogs i undersökningsplanen. Spritt över hela utredningsområdet fanns ett flertal mindre och några större brottytor. Även de äldre vägarna intill den planerade bergtäkten har säkert ingått i stenhuggeriverksamheten, dessa kommer att försvinna då den nya infarten till bergstäkten anläggs. Transportvägen ut mot vägen mellan Båleröd och Skee hänger säkert också samman med behovet att forsla ut bruten sten från området.

Stenhuggartekniken domineras av remmare och kilhål, enstaka maskinborrade hål iakttogs i område A. De anlagda transportvägarna och det skräp som ett av stenbrotten var belamrat med tyder på att man brutit sten från mellan- eller efterkrigstiden och fram till 1960-talet. Helt tydligt har det varit frågan om någon form av organiserad stenindustri. Inom ramen för den arkeologiska utredningen har det inte varit möjligt att spåra några skriftliga källor om verksamheten. Stenbrottet på Skär finns dock inte omnämnt i de historiska källor som studerats i samband med utredningen. De anlagda vägarna i stenbrotten väg 1 och 2 är anlagda i äldre brottytor och visar på hur stenbrottet utnyttjats över tid. Avsaknaden av fundament och organiserade slagplatser med tillhörande skrotstenshögar eller avslagshögar kan tolkas på olika sätt. Antingen har man forslat halvfabrikat från platsen eller så har slagplatserna utplånats då brottytorna fyllts igen med skrotsten och block. Förekomsten av enskilda högar med stenavslag som i område C talar dock för att det förekommit en del bearbetning på plats.

Vad beträffar sökandet efter förhistoriska boplatser så infriades inte förväntningarna från undersökningsplanen.

Materialets potential

Eftersom det saknas planeringsunderlag för att bedöma värdet av de stenindustriella lämningarna är det svårt att uttala sig om enskilda områden som det på Skär.

Slutsatser samt åtgärdsförslag

Vid 2007 år arkeologiska utredning kunde Bohusläns museum konstatera att det förkommit en relativt omfattande stenhuggeriverksamhet inom utredningsområdet. Fem ytor med stenbrott dokumenterades och ytterligare två fanns i utredningsområdets omedelbara närhet. Med all sannolikhet finns ytterligare brottytor i närområdet. En relativt enhetlig teknik, metall- och plastskrot i ett av brotten samt anläggandet av transportvägar in i området tyder på en sen och omfattande verksamhet. Område C är kraftigt övertorvat och bevuxet med planterad granskog. Inom ramen för utredningen har inga ingående arkivstudier kunnat göras men iakttagelserna från utredningen talar för att verksamheten varit i bruk från mellan- eller efterkrigstid fram till 1960-tal. Bohusläns museum anser inte att spåren från den äldre stenbrottsveksamheten utgör några hinder för den tänkta exploateringen. Inte heller förekomsten av enstaka flinta inom område 1–4 utgör något hinder. Däremot aktualiserar utredningens resultat behovet av ett planeringsunderlag för att bedöma värdet av de stenindustriella lämningarna.

Referenser

Litteratur

Algotsson, Å. och Swedberg, S. 2004. *Sten.doc.* Rio kulturkooperativ. Dingle.

Danielsson, R. & Norheim S. 2003. *Granit – Stenhoggernes historie i grenselandet.* Strömstad Museums Förlag. Strömstad.

Lange, Christian 1847 *De norskeklostrens Historie i Middelaldern.* Kristiania

Ortnamn i Göteborgs och Bohuslän. 1943-44. XX Vätte härad. Göteborg.

Otryckta källor

Geometrisk karta över hemmanet Skär, Skee socken 1694 N1:42

Tekniska och administrativa uppgifter

Lst dnr:	431-6596-2007
BM dnr:	NOK 851- 2006
BM pnr:	B146
Län:	Västra Götalands län
Kommun:	Strömstads kommun
Socken:	Skee
Fastighet:	Skär 1:6
Ek. karta:	9077
Läge:	X 6539300 Y 1235780
Meter över havet:	15-50 meter
Koordinatsystem:	RT 90 2,5 gon väst
Uppdragsgivare:	Skanska SverigeAB, Att. Gert Vagnemo Pl 4339, 450 53 Hällevadsholm
Ansvarig institution:	Bohusläns museum
Projektledare:	Oscar Ortman
Fältpersonal:	Oscar Ortman, Jenny Englin-Ekberg
Fältarbetstid:	7 maj till 15 maj 2007
Arkeologtimmar:	30
Undersökt yta:	167 800 m^2
Arkiv:	Bohusläns museums arkiv
Fynd:	Inga fynd omhändertogs

Figurförteckning

Figur 1. Utsnitt ur GSD-Röda kartan/Fastighetskartan med platsen för undersökningen markerad. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449..

Figur 2. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan med platsen för undersökningen markerad. Skala 1:20 000. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

Figur 3. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 9077, med översikt över undersökningsområdet samt närliggande fornlämningar markerade. Skala 1:10 000. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

Figur 4. Utmarken på Skär. Foto Oscar Ortman.

Figur 5. Översiktskarta över det undersökta området med de dokumenterade stenbrottsområdena och de utredda boplatsområdena markerade. Skala 1:5 000. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

Figur 6. Detalj över område A. Skala 1:500. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

Figur 7. Stenbrott område A, brottyta med skrotstenshög i förgrunden. Foto från väster Oscar Ortman.

Figur 8. Detalj över område B. Skala 1:500. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-08-23. Dnr 601-2007/1449.

Figur 9. Stenbrott område A. Till vänster ses en brottyta med ett borrhål i lod, till höger ett borrhål från ovan. Foto Oscar Ortman.

Figur 10. Arbetsväg i stenbrott område A. Foto från norr Oscar Ortman.

Figur 11. Pelaren i område B Från väster. Foto Oscar Ortman

Bilagor

Bilaga 1. *Tabell 1 Schakttabell*

Tabell 2 Provgropstabell

Bilaga 2. *Tabell 3 Stenbrottsrelaterade aktiviteter*

Bilaga 3. *Tabell 4 Fyndlista*

Bilaga 1. *Tabell 1 Schakttabell*

Schaktnr	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Lagerbeskrivn	Anläggning (J/N)	Fynd (J/N)	Kommentar
1023	2,5	1,3	0,2	Förna – 0,15 sedan silt	N	N	
1027	4	1,3	0,2	Förna – 0,1 sedan silt	N	N	
1029	3,5	1,3	0,15	Förna - 0,05, sedan silt	N	N	
1033	6	1,3	0,2	Förna – 0,15 sedan silt	N	J	1 Flintavslag ej tillvarataget
1035	3,5	1,3	0,25	Förna - 0,15 sedan silt	N	N	
1108	4	1,3	0,15	Förna – 0,1 sedan silt	N	N	

Tabell 2 Provgropstabell

Provgropnr	Område	Jordart	Fynd
1	2	Siltig/sand	
2	2	Siltig/sand	Proximal spåndel
3	2	Siltig/sand	
4	3	Siltig/sand	
5	3	Siltig/sand	Bergartsavslag
6	1	Siltig/sand	
7	1	Siltig/sand	

Bilaga 2. *Tabell 3 Stenbrottsrelaterade aktiviteter*

Anläggningsnr	Typ	Form (i plan)	Beskrivning
1040	Brottyta	10 x 10 meter	En nivå Kilhål
1041, 1044	Skrotsensvall	1,5 m hög	Ämnen till storgatsen 0,5 – 0,7 m. på-tagligt inslag
1054	Brottyta	5 x 7 meter	En nivå kilhål
1050	Skrotstensvall	11 meter 1,5 meter hög	Ämne till storgatsten och 0,5-0,6 meter stora block dominerar
1063	Brottyta	7 x 8 meter	En nivå Kilhål
1046	Skrotstensvall	18 meter 1,3 meter hög	0,5-0,6 meter stora block dominerar
1064	Skrotstensvall	2 meter, 0,4 meter hög	Tydligt inslag av mindre skrotsten
1069	Skrotstensvall	4 meter 0,3 meter hög	Tydligt inslag av mindre skrotsten
1066	Brottyta	5 x 3 meter	En nivå Kilhål
1071	Brottyta	5 x 3 meter	En nivå kilhål
1072	Skrotstenshög	2 meter i diam. 0,5 meter hög	
1073	Skrotstenshög	3 meter i diam 0,7 meter hög	
1059, 1074	Brottyta	10 x 10 meter	Två nivåer remmare kilhål
1060	Skrotstensvall	5 meter 0,3 meter hög	Tydligt inslag av mindre skrotsten
1075	Skrotstenshög		4 meter i diam. 1,5 meter hög
1076	Skrotstensvall		4 meter 0,7 meter hög
1078	Brottyta		Mindre provbrott
1079	Brottyta		Mindre provbrott
1080	Brottyta	9 x 9 m stort	En nivå Kilhål
1081	Avslagshög	2 m diam	
1085	Brottyta	2 x 3 meter	En nivå
1086	Stråk med störreblock	5 meter långt	0,6 meter stora block
1088	Skrotstenshög	2, 5 meter i diam.	0,3 – 0,54 meter stora stenar

1089	Skrotstensvall	5,5 meter lång3 meter bred 0, 6 meter hög	
1092	Upplagda block	Rektangulär 0,5 x 0,9 meter 0,5 meter hög	Två varv med block
1	Arbetsväg	8,5 meter lång, 2 meter bred	Uppbyggd av mindre block, fyller igen äldre brottyta
2	Arbetsväg	7 meter lång 2 meter bred	Uppbyggd av mindre block, fyller igen äldre brottyta
3	”Arbetsväg”	Ca 2 meter bred	Röjd sträcka mellan brottytorna på kalberget
1093	Skrotstens vall	4 , 5 meter lång 2 meter bred 0,3 meter hög	Tydligt inslag av mindre skrotsten
1096	Nordöstra begränsningen på ett större område med skrotsten och block	Området är 13 meter långt och 7,75 meter brett	
1104	Sydvästra begränsningen på ett större område med skrotsten och block		
1098	Brottyta	7 x 6 meter	En nivå kilhål
1099	Brottyta	5 x 7 meter	En nivå kilhål
1100	Brottyta	7 x 7 meter	En nivå kilhål
1101	Skrotstensvall	8 meter lång 4 meter bred 0,6 meter hög	Ämne till storgatsten och påfallande många fundament ca 1 meter långa
1104	Skrotstenshög	6 meter i diam. 1,5 meter hög	Ämne till storgatsten och påfallande många fundament
1105	Stenmonument	2,2 meter hög	Staplad skrotsten som bildar ett torn.
1031	Brottyta	10 x 10 meter	Två nivåer kilhål och remare, igen fyllt med block och strogatsten. Blocken 0,5 – 0,6 meter stora. Skrotstenen delvis övertorvad. Tyder på högålder Cirka15 meter sydväst om brottet finns en övertorvad avslagshög 1 - 2 meter i diameter o,2 metr hög. Övertorvad och bevuxen med en gran gick ej att mäta in.

Bilaga 3. *Tabell 4 Fyndlista*

Fyndnr	Sakord	Material	Antal	Fyndomständighet	Kommentar
1	Flintavslag	Flinta	1	I schakt 1033	Ej tillvarataget
2	Spån fragment	Flinta	1	I provgrop 7	Ej tillvarataget
3	Bergartsavslag	Bergart	1	I provgrop 5	Ej tillvarataget

AU

Bergtäkt i Skär

Oscar Ortman

Rapport 2007:83